

AMERİKAN SENDİKACILIĞI VE TÜRKİYE İLK İLİŞKİLER

DR. KENAN ÖZTÜRK

Geniştirilmiş 2. Baskı

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Bu yapının telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Baskıya Hazırlık: Gönül Göner

İstanbul Ocak 2024

ISBN: 978-605-4513-83-3

Sertifika No: 43438

TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Meşrutiyet Mahallesi, Hacı Mansur Sokak
No: 10 A Blok Kat:3 No: 64 34363
Şişli-İstanbul
Tel: (+90) 212 237 98 92
<http://www.tustav.org>
e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı ve cilt:

Baskı: **İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri** (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna / Bahçelievler - İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
1946 -1964 Arasında Türkiye’de Sendikacılık	14
Sendikaların yasal olarak kurulması, 1946 sendikaları.....	14
1947 Sendikaları ve Türk-İş’in kurulma süreci.....	17
Grevsiz – Toplu Sözleşmesiz Sendikacılık ve Türk-İş’in kuruluşu.....	19
Türk-İş 1. Genel Kurulu	21
Türk-İş ve uluslararası sendikal merkezler.....	22
Türk-İş 2. Genel Kurulu	28
Türk-İş 3. Genel Kurulu	28
1958 Mümessiller Heyeti Toplantısı.....	32
1959 Mümessiler Heyeti.....	34
1960 Askerî Darbesi, Grevli, Toplu Sözleşmeli döneme geçiş ve Türk-İş 4. Genel Kurulu	38
Türkiye İşçi Partisi’nin Kuruluşu.....	39
İstanbul Saraçhane Mitingi ve 1962 Türk-İş Mümessiller Heyeti	40
TÜRK-İŞ 5. Genel Kurulu, yeniden yapılanmada ICFTU’nun rolü, Bölge Sendika Birlikleri’nin kapatılması.....	43
AID Yardımı ve Türk-İş Eğitim Merkezi’nin kuruluşu.....	46
İKİNCİ BÖLÜM.....	49
3 Haziran 1988.....	49
7 Haziran 1988.....	59
10 Haziran 1988	70
17 Haziran 1988	82
27 Haziran 1988.....	94
2 Temmuz 1988	102
5 Temmuz 1988	111

Ek 1: Irving Brown'ın Ölümü.....	119
Ek 2: Türk İşçileri Hürriyet ve Sosyal Haklar İçin Örgütleniyorlar	120
Sendikacılığın Yükselişi.....	120
Ana Sorun Grev Hakkı	121
Sovyet Gölgesi.....	122
Gerçek Bir Taban Sendikacılığı.....	122
Ek 3: Türkiye'de Sendikal Hareket	124
Ek 4: Günün Düşüncesi Amerika'dan Geliyorum.....	129
Gece Postası gazetesi, 31.10.1951.....	129
Ek 5: Günün Düşüncesi İşte Amerika.....	130
Ek 6: Günün Düşüncesi Birleşik Amerika ve Biz.....	131
Ek 7: Günün Düşüncesi İşte Sendikacılık.....	132

1954 doğumlu olan Kenan Öztürk, Kabataş Erkek Lisesi'nden sonra, Hacettepe Üniversitesi'nde Fransız Dili bölümünü bitirdi. 1985'te L'Université Pierre-et-Marie-Curie, Paris-VI Tarih Bölümü'nde Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) üzerine yüksek lisans çalışması yaptı.

1990'da Université Paris 8 Vincennes - Saint-Denis Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih ve Uygarlık Bölümü'nde "1945'ten bu yana Türkiye'de Sendikal Hareket: Türk-İş", konulu doktora çalışmasını bitirdi.

1981-1990 yılları arasında Fransız CGT (Genel İş Konfederasyonu) genel merkezinde göçmen işçiler bölümünde görev aldı ve Türkiyeli işçilere yönelik CGT'nin sendikal aktivitelerine katıldı.

Dr. Kenan Öztürk, Türk-İş tarihi üzerine yaptığı doktora çalışması sırasında Irving BROWN ile Paris'teki evinde, ölümünden kısa bir süre önce 1988 yılında görüştü. I. Brown ile gerçekleştirdiği yedi buluşma sonunda Türkiye ve Avrupa sendikal hareketi üzerine yedi kasetlik bir söyleşi ortaya çıktı.

GİRİŞ

Marşal Planı ve Truman Doktrini ile somutlanan ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası hâkimiyet stratejisinin önemli bir halkası da uluslararası sendikal harekete bu ülkenin yaptığı müdahaledir.

Değişik sendikal akımların bir araya gelerek 1945 yılında oluşturduğu Dünya Sendikalar Federasyonu'na (DSF) karşı 1949 yılında, ikinci bir sendikal merkez, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ICFTU) kurulmasında Amerika'nın etkisi belirleyici olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sendikal hareketin bu yeniden şekillenmesinin birinci derecede mimarlarından biri ise, 1946 yılından itibaren, Amerikan sendikal merkezi AFL'nin, daha sonra AFL- CIO'nun Avrupa temsilcisi olan Irving BROWN'dur.

Dünya sendikal hareketinin, ikinci savaş sonrası tarihi incelendiğinde, en çok adından bahsedilen kişinin I. BROWN olduğunu görüyoruz. BROWN tek tek Avrupa ülkelerinde ve birçok Afrika ve Asya ülkesinde, sendikalara yönelik, o günkü Amerikan stratejisi çerçevesinde faaliyet yürütmüş ve etkili olmuş birinci derecede sorumlu kişidir.

Türk-İş'in kurulma aşamasında dünya ve Türkiye'de önemli siyasî gelişmeler yaşanmaktadır. Türkiye bu süreçte tarafsızlık politikasını bırakıp ABD'nin soğuk savaş stratejisi yörüngesine girmiştir. Türkiye'yi idare edenler siyasetlerini bu çerçevede belirlemişler, toplumsal alanda Türk-İş ve ona bağlı sendikaların yöneticilerini Amerikan sendikacılığı eğilimi doğrultusunda yönlendirmişlerdir. Böylece sendikal hareket daha başından itibaren, dünyada var olan birçok eğilim içinde, uzlaşmacı, sağ bir çizgi olan Amerikan sendikacılığına kanalize edilmeye çalışılmıştır. Türk-İş ve ona bağlı sendikaların çok sayıda kadrosu uzun zaman doğrudan ABD'ye gönderilerek, daha sonra da Türkiye'de Amerikalılar tarafından eğitilmişlerdir. İşte tüm bu ilişkilerin temelini atan kişi Irving BROWN'dur.

BROWN ile Türk-İş'in tarihi üzerine yaptığım doktora çalışması sırasında Paris'teki evinde, 80 yaşına yaklaşmışken, ölümünden kısa bir

süre önce, 1988 Haziran ve Temmuz aylarında görüşebildim. BROWN'a, Paris'te yaşadığını öğrendikten bir buçuk yıl sonra ulaşabilmişim. Aradaki engelleri aşmak kolay olmadı. Kendisiyle yedi kez gerçekleştirdiğim görüşmelerde Türkiye, Avrupa ve Amerikan sendikaları ile ilgili anılarını elde etmeye çalıştım. Bazı sorularım BROWN'ın hoşuna gitmediğinden zaman zaman görüşmemiz gergin bir hava içinde geçti. Söyleşi Fransızca olarak yapıldı ve Türkçe'ye kelimesi kelimesine çevrildi.

Amerikan sendikacılığı ile Türkiye sendikal hareketi arasındaki ilk ilişkilerin ortaya çıkması açısından BROWN'un görüşlerinin öneminin altını çizmek isterim. Bilindiği gibi Türkiye işçi hareketi üzerine araştırma yapan tüm yazarlarımız kitaplarında, özellikle Türk-İş'in kuruluşundaki Amerikan etkisinden bahsederlerken, BROWN'dan söz ederler ve saptamalarda bulunurlar. Bu söyleşide, konu üzerinde görüş belirten kimi tarihçilerin düşüncelerini de BROWN'a ileterek, doğrudan ilk kaynaktan yanıt almaya çalıştım.

Dr. Kenan ÖZTÜRK

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu kitabın ana konusu ABD sendikal merkezi Amerikan Emek Federasyonu – Sanayi Örgütleri Kongresi (AFL-CIO) Avrupa temsilcisi Irving Brown ile 1988 yılında Paris’te yaptığım söyleşidir. Eğer sendikacılık üzerine tarih çalışması yapıyor ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD sendikacılığının dünyadaki etkisini araştırıyorsanız, Irving Brown ismi sürekli karşınıza çıkacaktır. Brown o dönem ABD dış politikasının sendikalara yönelik uygulamasının başlıca aktörüdür.

Paris 8 Üniversitesi tarih bölümünde Profesör Jacques Couland yönetiminde yaptığım 1945’ten bu yana Türkiye’de Sendikal Hareket: Türk-İş¹ konulu doktora çalışması sürecinde farklı uluslararası sendikal merkezlerin arşivlerinde Irving Brown üzerine sayfalar dolusu belgeye rastladım. Brown 2. Dünya Savaşı sırasında Avrupa’ya geliyor ve Brüksel’de bir süre kaldıktan sonra Paris’e yerleşiyor. Daha sonra burada ABD sendikal örgütü AFL’in bürosunu açarak, tüm batı ülkelerinin sendika merkezlerine yönelik önemli çalışmalar gerçekleştiriyor.

Doktora planım kapsamında, uluslararası sendikal hareket ile Türkiye sendikaları arasındaki ilişkilerin başlangıç dönemini inceleyebilmek için başta Paris’tekiler olmak üzere birçok sendikal merkezinin arşivinde incelemeler yapmak gerekiyordu.

Paris’teki Fransız sendikal örgütü Genel Emek Konfederasyonu CGT’de bulunan Dünya Sendikalar Federasyonu (DSF) arşivi, uluslararası sendikacılık tarihi üzerine çok önemli belgelere sahiptir. Bu çalışmayı yaparken, CGT arşivindeki DSF belgelerinden oldukça yararlandım.

Ayrıca merkezleri Brüksel’de bulunan Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU), Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (CES), Dünya Emek Konfederasyonu (CMT) arşivlerinde incelemeler de yaptım.

1 ÖZTÜRK Kenan, *Le Mouvement Syndical en Turquie Depuis 1945: Türk-İş*, Université de Paris VIII, Dép. Histoire, Thèse de Doctorat, Paris, 1992.

Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü (USTE), 1920'lerden bu yana Avrupa işçi hareketlerine ait belge ve dokümanları arşivliyor. Enstitüde ayrıca Türkiye işçi sınıfı hareketiyle önemli arşiv fonları da korunuyor. Türkiye işçi hareketlerine ait bölümü Sayın Orhan Silier yönetmekte idi; üzerinde çalıştığım konuyla ilgili bir çok belgeye bu bölümde araştırdım ve ulaştım.

Paris'te bulunan Force Ouvrière (FO) Konfederasyonu'nun bir kuruluşu olan Sosyal Tarih Enstitüsü'ndeki AFL-CIO üzerine belgelerden de yararlandım.

Türkiye'de sendikalar üzerine çalışan bazı tarihçiler, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin uluslararası politikasına bağlı olarak, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Türk-İş'in, ABD'li sendikacılar tarafından kurulduğunu ileri sürerler.

Ancak 1960'lardan bu yana çok sık dile getirilen ve tekrarlanan bu görüşü temellendirip, ortaya çıkaracak bir araştırma 1980'li yıllarda henüz gerçekleşmemiş ve birincil kaynaklara ulaşılmamıştı. Soğuk savaş döneminin hemen başında ve Türkiyenin NATO'ya girdiği yıl kurulan Türk-İş'in ülkenin en büyük sendikal merkezi olarak ortaya çıkışı ve sonrasındaki tarihsel olgular üzerine daha derin bir çaba gösterilmesi gerekiyordu. Doktora çalışmamın içinde bu konunun araştırılması önemli yer tuttu. ABD'nin sendikalara yönelik programında baş aktör olan Irving Brown'un AFL'nin çıkarmış olduğu "Uluslararası Hür Sendikal Hareketten Haberler" isimli yayın organında Türkiye'de sendikacılık üzerine 1951'de yazdığı bir makaleye 1987 yılında CGT arşivinde ulaştım. 1951 Temmuz ayında basılan birinci makale, Türkiye ile ABD sendikalarının ilk ilişkisinin belgesi olması nedeniyle çok önemli bir kaynaktı. Irving Brown aynı yayın organında Ağustos 1951'de de ikinci bir yazı daha kaleme almıştı. Bu makaleyi bulabilmek için Paris'te Force Ouvrière (FO) işçi konfederasyonuna bağlı, Sosyal Tarih Enstitüsü arşivinde araştırma yapmaya başladım. Enstitünün müdürü Claude Harmel ile 1987 yılı başında yaptığım görüşmede, Sayın Harmel, Irving Brown'un hayatta olduğunu ve Paris'te yaşadığını bildirdiğinde çok şaşırılmıştım. 1940'lı yıllarda dünya sendikal hareketinin bir bölümünü ABD sendikacılığı doğrultusunda şekillendirmiş Brown'un hâlâ yaşıyor olması ve Paris'te bulunması kendisiyle görüşmek için heyecan uyandırıyordu. Claude Harmel beni Paris'in Opera semtinde bulunan AFL-CIO'nun bürosuna yönlendirdi. Büroya gittiğimde, ileri yaşta iki kişi ile karşılaştım. Irving Brown ile görüşmek istediğimi kendilerine bildirdiğimde, Brown'un ABD'de yaşadığını, hasta olduğunu ve bir iletişim

bilgisi veremeyeceklerini söylediler. İzleyen bir buçuk yıllık araştırmaları sırasında Brown dosyasında çok sayıda belge birikti. Ardından Claude Harmel'i arayıp, Türkiye-ABD sendikal ilişkisinde kilit isim olan Brown ile görüşmenin, kalan karanlık noktaların aydınlanması bakımından büyük önem taşıdığını belirtip kendisinin yardımını istedim.

Harmel'in verdiği telefonu arayıp, Irving Brown ile başlayan görüşmelerim yedi kez tekrarlandı ve yedi kasetlik bir söyleşi ortaya çıktı. Brown, Rus asıllı Fransız eşi ile birlikte Paris'te Arago Bulvarı'nda bir binanın üst katında oturuyordu. Irving Brown ile ilk buluşmaya iki büyük klasör ile gittiğimde çok şaşırdığını ve niçin kendisiyle bu kadar ilgilendiğimi merak ettiğini belirtti. Vereceği bilgilerin önemini dilimin döndüğünce kendisine anlatmaya çalıştım.

Yaptığımız görüşmelerde, Irving Brown'a Türk-İş'in kuruluşu, Türk sendikacılığı üzerine gözlemleri ve Avrupa'daki faaliyetleri konularında çeşitli sorular yönelttim. Türkiye'ye ilk gidişinde çektiği fotoğrafları ve yukarıda bahsettiğim 2. yazısını ABD'den getirtti.

Söyleşi ilk başta Türkiye üzerine yoğunlaşsada konuşma giderek Avrupa'nın diğer ülkelerininide kapsadı. Kendisinin ve ABD kurumlarının Türkiye sendikaları ile ilişkileri konusunda bilgiler verdi. Türkiye'de sendikal hareket üzerine çalışan tarihçilerin ileri sürdükleri tezler ile ilgili görüşlerini belirtti.

ABD'nin uluslararası sendikacılığa yeni bir şekil verme projesinin baş mimarı olarak gerçekleştirdiği çalışmaları anlatırken sahip olduğu düşüncelerle hep tutarlı oldu. Ona göre ana amaç, 2. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa sendikaları içinde çok güçlü örgütsel güce sahip olan komünistleri zayıflatmaktı. O dönem bu ülkelerin tümünde ortaya çıkabilecek herhangi bir toplumsal çalkantıda komünistler iktidarı ele geçirebilirlerdi. Böylesi bir hareketlenmede sistem değişebilir ve o ülkeler Sovyetler Birliği'ne yönelebilirdi.

Brown ile ilk dört kasetin kaydı soru-cevap biçiminde samimi bir havada sürdü. Fakat giderek kendisine yönelttiğim bazı sorulardan rahatsız oldu ve 5. kasetten itibaren söyleşi resmî bir görüşmeye dönüştü. Ancak, Brown toplam 7 kasetlik kayıta tüm sorularımı yanıtladı. Bazen tekrarladığım tüm sorulara yanıt verirken, savunduğu ideolojik çizgisine hep sahip çıktı.

Irving Brown ile yaptığım söyleşide, ABD-Türkiye sendikal ilişkilerinin başlangıç yıllarındaki tarihsel gerçekleri, birincil kaynak olan kendisinden edinebildiğim bilgiler kadarı ile ortaya çıkarmaya çalıştım. Farklı Avrupa ülkelerindeki sendikalara yönelik faaliyetleri konusunda bilgiler

edindim. Söyleşi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni siyasî ve ekonomik duruma bağlı olarak 1950’li yıllardaki sendikal ortamı ele almaktadır.

Söyleşiye geçmeden önce, kitabın birinci bölümünde, dünya ve Türkiye’de sendikal hareket üzerine genel bir bilgilendirmenin yararlı olacağını düşünüyorum. Ayrıca Türk-İş’in kurulduğu 1952 yılından 1964’te yapılan 5. Genel Kurulu’na kadar olan ilk yıllarda, grevin yasak, toplu sözleşme imkânının fiiliyatta olmadığı bu dönemde yapılan konfederasyon genel kurulları ve toplantılarında sendikacıların dile getirdikleri belli başlı konuları ele aldım. Devlet güdümüne alınmış sendikal faaliyetlerde yaşanan sorunların genel kurul raporlarına nasıl yansındığını gözden geçirdim. Türk-İş’in kendi belgelerinde, konfederasyon-devlet-uluslararası ilişkiler ve örgütlenme konularını kısaca inceledim.

1946 -1964 Arasında Türkiye’de Sendikacılık

Sendikaların yasal olarak kurulması, 1946 sendikaları

Türkiye’de daha önce birçok iş yasası tasarıları gündeme geldiysede, ilk İş Kanunu 8 Haziran 1936’da kabul edilmiş ve 1937’den itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu yasa işçi ile işveren arasında bir anlaşmazlık durumunda hakemlik(tahkim) sistemi öngörüyor, grevi ve lokavtı yasaklıyordu. İşçiler kendi temsilcilerini (mümessil) seçebilirlerdi. Kanun on kişiden az işçi çalıştıran işyerlerini, tarım, hava ve deniz işkollarını kapsamıyordu.

Tek parti döneminin iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kabul edilen bu kanunda iş haftasını 48 saat olarak belirliyor ve sıkıyönetim, seferberlik gibi durumlarda kısıtlamayı kaldırılabileceğini öngörüyordu. Kanunun kabulünden iki sene sonra patlak veren İkinci Dünya Savaşı nedeniyle, hükümet “Millî Koruma Kanunu” çıkarmış ve işçilerin haklarını savunan kanunun tüm maddelerini kaldırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin “İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz” biçiminde şekillenen resmî ideolojisi Türk toplumunda sınıfların olmadığı yönündeydi. Bu yaklaşıma göre, sınıflar, sınıf savaşları söylemi, Türk toplumuna yabancı ve onu sınıflara bölmeyi amaçlayan bir dış olgu olarak değerlendiriliyordu. Batı toplumları sınıflara bölünmüş olsada bu Türkiye’nin bir gerçeği değildi.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na doğrudan katılmasada, ülkede savaş durumu yaşandı. Olası bir savaşa katılma düşüncesi ile 18 milyonluk nü-

fusun bir milyonu silahaltına alındı. Devlet bütçenin yüzde 30'u askerî harcamalara ayrıldı.²Ekonominin savaş şartlarına göre düzenlenmesi halk kitleleri üzerine ağır bir yük getirdi.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye 18 Haziran 1941 tarihinde Almanya ile saldırmazlık antlaşması imzaladı ve bu ülke ile ekonomik ilişkileri sürdürdü. Türkiye, Almanya'nın Sovyetlere saldırmasından 3 gün sonra 25 Haziran 1941'de tarafsızlığını ilan etti.

Bu dönemde kemer sıkma politikası en üst düzeyde devam etmiş, halkın satın alma gücü düşmüş ve baskı ortamı artmıştır.1940 yılında kabul edilen Milli Koruma Kanunu'nu uyarınca isteyerek işten ayrılmak yasaklandı, günlük çalışma 8 saatten 11 saate çıkarıldı. Pazar tatili kaldırıldı ve ücretler donduruldu.³

İkinci Dünya Savaşı Nazi Almanyası'na karşı Müttefikler'in lehine bitince, dünyadaki hürriyet ve demokrasi havası Türkiye'ye de yansyacaktı. Tek parti dönemi sona erdi, hükümet Türkiye'nin Batı türü bir demokrasiye geçtiğini açıkladı.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri tek parti içinde yer alan farklı kesimlerin liberalleşme taraftarı olan politikacıları CHP'den ayrılıp Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurdular.

Aziz Çelik tek parti yönetiminin bitiminde, işçilere yönelik yapılan değişimleri şöyle değerlendirmektedir: "(...) Devletçi önlemler, Tek Parti Döneminin sona ermesine paralel olarak köklü sosyal politika düzenlemeleri olarak gündeme geldi. Haziran 1945'te Çalışma Bakanlığı, Temmuz 1945'te İşçi Sigortaları Kurumu ve Ocak 1946'da İş ve İşçi Bulma Kurumu kuruldu. 1936 İş Yasası ile birlikte ele alındığında, çalışanların bireysel olarak korunmasına ilişkin çok sayıda yasa çıkarıldı".⁴

10 Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesinde değişiklik yapılarak sınıf adı ve esasına dayalı dernek kurma yasağı kaldırıldı. Bu değişikliğin hemen ardından önemli sayıda sendika ve illegal durumdaki Türkiye Komünist Partisi ile yakınlığı olan iki sol siyasî parti kuruldu. Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) legal olarak siyasî arenaya çıktılar.

Tarihçi Rasih Nuri İleri, sendikaların ortaya çıkışının bu iki sol parti tarafından gerçekleştirildiğini ve yönlendirildiklerini açıklıyor. Rasih Nuri

2 YILMAZ, Orhan, "1946 sendikacılığı", *Düşün*, İstanbul, Haziran 1986. sy.25.

3 YILMAZ, Orhan, "1946 sendikacılığı", *Düşün*, İstanbul, Haziran 1986. sy.26.

4 ÇELİK, Aziz, "Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946 - 1967)", İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, sy.143.

İleri, o dönemde hükümetin verilerini yazan gazetelerde 600 sendikanın varlığından söz edildiğini belirtmektedir.⁵

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, sendikaları, kurulan sendika birliklerinde örgütleyen ve ardından onları bir merkezî üst örgütte birleştirmek için çalışma yürütürken, Türkiye Sosyalist Partisi, sendikaları ulusal bir çatı altında örgütleyerek, Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu'nu kurmak istiyordu.

Farklı tarihçiler bu partilerin oluşturdukları sendikalar dışında bağımsız olarak işyerlerinde ve bölgelerde sendikaların kendiliğinden kurulduklarını belirtiyorlar.

Orhan Yılmaz'a göre de iki sosyalist parti, sendikaların kuruluşunda önemli rol oynadılar: "14 Mayıs 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Partisi farklı iş kollarındaki sendikaları ulusal çapta ayağa kaldırmaya başladı. 20 Haziran 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi taraftarları ise yerel sendikalar ve sendika birliklerini oluşturmak amacıyla 16 bölgedeki, 16 işkoluna yönelik bir çalışma başlattılar.»⁶

Büyük şehirlerde yaşayan işçilerin sendikalara büyük ilgi gösterdikleri dikkat çekmektedir.

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) genel sekreterliği yapmış ve aynı zamanda önemli bir sendika tarihçisi olan Kemal Sülker o dönemi şöyle açıklıyor: "Bunun üzerine 'yerden biter gibi', birbiri ardı sıra sendikalar kurulmaya başladı. (...) 1946 sendikalarının sosyalist görünümü iki partinin yörüngesinde olması iktidarın hoşuna gitmediğinden, Sıkıyönetim Komutanlığı 15 Aralık 1946 günü partilerin ve sendikaların binalarında aramalar yaptı ; parti ve sendika yöneticilerini gözaltına aldı. 16 Aralık 1946 günü yayımlanan komutanlık tebliği ile iki sosyalist parti, İstanbul Sendikalar Birliği, İşçi Kulübü ve bölgedeki sendikalar (...) kapatıldı."⁷

1946 sendikaları, Türkiye'de sınıf temelinde örgütlenme imkânı doğduğunda, kısa zamanda yukarıda isimleri geçen iki sol partinin çalışmaları ile ortaya çıktı. Ancak sınıf sendikacılığı ilkelerini savunan, enternasyonalist anlayışa sahip bu sendikacılık ancak altı ay yaşayabildi.

Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin yasaklanması sonrasında, 1950'li yıllarda Türkiye Komünist

5 İLERİ, Rasih Nuri, "1946 sendikacılığı", Vatan, İstanbul, 26.1.1978.

6 YILMAZ, Orhan, "1946 sendikacılığı", Düşün, İstanbul, Haziran 1986. sy.28.

7 SÜLKER, Kemal, "Cumhuriyet Dönemi İşçi Hareketleri", Türkiye Ansiklopedisi, İletişim, İstanbul, 1984, c. 7, sy.1844.

Partisi'ne karşı ağır baskı ve tutuklamalar yapıldı. Devlet politikasına eklenen soğuk savaş politikasıyla sol örgütlenmelere legal alanda izin verilmedi. 1960 askerî darbesine kadar CHP ve DP iki ana politik akımı olarak siyasette varlıklarını sürdürdüler. O dönem kurulan farklı eğilimlerdeki partiler ise etkili olamadılar.

1947 Sendikaları ve Türk-İş'in kurulma süreci

CHP iktidarı 20 Şubat 1947 yılında işveren ve işçilere sendika kurma imkânı veren 5018 sayılı Kanunu kabul etti. Böylece Cumhuriyet Türkiye'sinde sendikalar hakkında çıkarılan ilk yasa hayata geçti.

Sendikal örgütlenmeyi tamamen ortadan kaldırmak artık eskisi gibi mümkün olmadığından, 1946 yılındaki sendikaların kapatılmasından sonra CHP hükümeti devletin doğrudan kontrol edip yönlendirebileceği sendikalar kurma yoluna gitti. Demokrat Parti de aynı biçimde bir çalışma içine girdi. Bu dönemde iki akım dışında da bağımsız sendikalar ortaya çıktı.

5018 sayılı İşçi, İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun sendikaların siyasetle ilişkisini 5. Maddede şöyle kararlaştırmıştır : “İşçi ve İşveren sendikaları, sendika olarak siyasetle, siyasi propaganda ve siyasi yayın faaliyetleri ile iştigal edemezler. Ve herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar. Sendikalar milli teşekküllerdir. Milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemezler. Bakanlar Kurulu kararı ile her türlü milletlerarası teşekküllere iştirak edebilirler.”⁸Kanun sendikaların uluslararası bir konfederasyona doğrudan üye olmasına olanak vermiyor ve izin sistemi getiriyordu. Uluslararası bir sendikal kuruluşa bağlanmak için Bakanlar Kurulu onayı gerekiyordu. Böylece, iktidar hangi nitelikte bir uluslararası kuruluşa sendikaların üye olacağına karar verebiliyordu.

Kabul edilen kanuna göre, sendikalar işverenler ile genel sözleşmeler imzalayabilirdi. Sendikalara bu kanun ile yardımlaşma sandıkları kurma olanağı verildi. Ayrıca, Sosyal Sigortalar, İş ve İşçi Bulma Kurumu gibi toplumsal kuruluşların yönetiminde temsil edilme imkânı tanındı. Sendikalar seminerler düzenleyebilecek, üretim, tüketim, kredi ve konut kooperatifleri kurabileceklerdi.

Kanunun 11. maddesine göre, Çalışma Bakanlığı her an sendikaları denetleyebilirdi. 1949 yılının Mart ve Mayıs ayları arasında Türkiye'ye gelen Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) komisyonu, 5018 sayılı kanunun

8 TC Resmi Gazete, 26 Şubat 1947, sayı 6542.

ILO ilkeleri ile uyuşmadığını tespit etti. Komisyonun raporunda, Ocak 1948'den Mayıs 1949'a kadar geçen sürede, 74 sendikanın 132 kez denetlendiği belirtiliyordu.⁹

Aziz Çelik'e göre 5018 sayılı Sendikalar Kanunu, siyaset yasağı, grev yasağı, beynelmilecilik yasağı ve işçi olmayanların sendika üyesi olması yasağı ile sendikal vesayetin kalıcı etkiler yaratacak hukuksal çerçevesini oluşturdu.¹⁰

Bu kanun hem sınıf çıkarına dayalı sendikacılığın tekrar ortaya çıkıp örgütlemesini engellemek, hem de kurulan yeni sendikalar üzerinde iktidarın baskı ve denetimini kurmasını amaçlamıştır. Kanun iktidarlara sendikaların herhangi bir açıklamasını ya da etkinliğini siyasi bulma ve millî çıkarlara aykırı değerlendirme olanağı veriyordu.

Faruk Pekin'e göre 1947 tarihli Sendikalar Kanunu bir mücadele sonucu elde edilmemiştir. Bu yasa ile hükümet demokratik dünya içinde yer almak için, artık nicel bir varlık olan işçileri ve işçi sınıfı hareketini kontrol altında tutmayı hedeflemektedir.¹¹

Sendikalar yeniden ortaya çıkarken, CHP İstanbul Sendikalar Birliği'nin kurulmasını önerir. Kemal Sülker bu konuda şunları söylemektedir: "CHP kendi denetiminde olmayan sendikalardan önce var olan sendikaları bir üst yapı içinde toplayarak bir örgüt kurmakta acele eder. Bu amaçla 28 Şubat 1948'de bir toplantıya 17 sendikayı temsilen katılım olur. Toplantıya katılmak isteyen, İstanbul Tütün Sendikası ve İstanbul Tekstil İşçileri Sendikası ideolojilerinin şüpheli oldukları gerekçesiyle kabul edilmezler. Sendikalar Birliği 24 Mart 1948'de 16 milliyetçi sendika tarafından kuruldu."¹²

Muhalefete olan Demokrat Parti, oy alabilmek için ekonomik durumu kötü olan işçi sınıfına grev başta olmak üzere birçok hak verme vaatlerinde bulunuyordu. Şubat 1950 yılında Demokrat Parti, daha önce CHP tarafından kurulan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne karşı Hür İşçi Sendikaları Birliği'ni kurdu. Bu iki federasyon 20 Ağustos 1950'de "İstanbul İşçi Sendikaları Birliği" ismi altında birleştiler. Endüstrinin en yoğun merkezi olan İstanbul her zaman işçilerin kalabalık bulunduğu ve toplumsal gelişmelere öncülük ettiği bir şehir olmuştur.

9 ILO, *Labour Problems in Turkey*, ILO, Genève, 1949, sy.173.

10 ÇELİK, Aziz, "Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946 – 1967)", İletişim Yayınları, İstanbul, 2010. sy.157.

11 PEKİN, Faruk, *Demokrasi, Sendika Özgürlüğü ve Sosyal Haklar*, Alan yay., İstanbul, 1985, sy.249.

12 SÜLKER, Kemal, *Türkiye Sendikacılık Tarihi 1*, Bilim, İstanbul, 1987, sy.64.

Grevsiz – Toplu Sözleşmesiz Sendikacılık ve Türk-İş'in kuruluşu

1945 yılında çok partili düzene geçildiğinde, yeni kurulan politik yapılar içinde Demokrat Parti liberal ekonominin savunucusu olarak siyaset sahnesine çıktı. 1950 yılında yapılan seçimleri Demokrat Parti kazanınca, Adnan Menderes Başbakan ve Celal Bayar Cumhurbaşkanı oldu.

Demokrat Parti iktidarı ile beraber, ABD ve Türkiye arasında askerî, ekonomik, sosyal işbirliği de hızla arttı.

DP iktidara geldiği ilk yıl içinde çok sayıda kısıtlamaların olduğu grev hakkını tanıyan bir kanun teklifi hazırladı. Fakat kanun teklifi parlamentoya gelmedi ve Demokrat Parti'nin 15 Ekim 1951'de kabul edilen hükümet programında grev hakkı ve toplu sözleşme konusu yer almadı. 1952 yılı sonrası sorun dile getirildiğinde hükümet sözcüleri bu hakkın verilmesinin çok zor olduğunu belirttiler ve derin bir inceleme gerektirdiğini dile getirdiler. Bu hakkı elde etmek için istem olarak sunan sendikalar baskıya uğradılar.¹³

1946 yılında ortaya çıkan ve bir yıl sonra denetim altına alınan sendikal hareketin üst örgütlenmesi olan Türk-İş'in kuruluşuna doğru yaşanan sürece göz atalım.

Çalışma Bakanlığı, Sendikalar Kanunu'nun kabulünden sonraki ilk yıllarda Türkiye'de sendika ve üye sayıları 1948'de 73 sendika ve 48 bin üye, 1949'da 79 sendika - 72 bin üye, 1950'de 88 sendika - 76 bin üye, 1951'de 137 sendika - 110 bin üye, 1952 yılında 248 sendika - 130 bin üye olarak belirtilmektedir.

Birlik ve Federasyon sayısı ise; 1948 yılında 1, 1949'da 2, 1950'de 8, 1952'de 16'dır.

1947'de kurulan sendikalar örgütlenme çalışmalarını yürütürken, Türkiye'nin endüstri bölgelerinde sendika birlikleri kuruldu. İlk başta yukarıda belirttiğimiz İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB) ortaya çıktı ve ardından diğer bölgeler bunu takip ettiler. Sendika birlikleri buldukları bölgedeki farklı işkollarını bünyesinde topluyorlardı. Bu birlikler içinde, İİSB diğer sendikal örgütlenmelere bir konfederasyon kurma konusunda öncülük etti. İİSB'nin sendikalara yolladığı bir mektupta şöyle deniyordu: "Tüm ülkede kurulan sendikalar bir işçi davası gerçekleştirmek için çalışıyorlar. Fakat bu ortak hedef dışında sendikalar arasında bir ilişki yoktur. Ancak dava büyüktür ve bize aittir. Bu nedenle kesinlikle ortak çalışma-

13 İŞIKLI, Alpaslan: *Sendikacılık ve Siyaset*, Birikim, İstanbul, 1976, sy.360.

mız gerekmektedir... Tanık olduğumuz gelişmeler, sendikaların bize yaptıkları öneriler, ülke sendikacılığının konfederasyon olarak örgütlenmesini gerektirmektedir. Bu amaç doğrultusunda biz bir tüzük hazırlıyoruz. Yorumlarınızı almak gayesiyle, yakında size tüzük taslağını yollayacağız.”¹⁴

Sendikalar arasında bir konfederasyon kurma düşüncesi üzerine tartışmalara 1950 yılından itibaren başlandı.

Örgütler arası görüşmelerde konfederasyon tüzüğünün hazırlanması İstanbul Tekstil ve Yün İşçileri Sendikası'na verildi. 6 ve 7 Nisan 1951 tarihlerinde 11 sendikayı temsilen 28 delege tüzük görüşmelerini yapmak üzere Bursa'da biraraya geldiler.

Bu toplantıda konfederasyonun kuruluşu için gerekli formaliteleri yerine getirmesi amacıyla bir yürütme komitesi oluşturuldu. Ardından yapılan çalışmalar sonucu, yedi şehirde örgütlü bulunan on sendika birliği ve federasyonun birleşmesiyle Türkiye'nin ilk işçi sendikaları konfederasyonu 31 Temmuz 1952 tarihinde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu-Türk-İş adıyla kuruldu.

Kurucu sendikal örgütler şunlardır :

- 1- Ankara İşçi Sendikaları Birliği
- 2- Bursa İşçi Sendikaları Birliği
- 3- Eskişehir ve Sakarya İşçi Sendikaları Federasyonu
- 4- Adana ve Güney Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu
- 5- İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
- 6- Kuzey Anadolu Bölgesi Sendikaları Federasyonu
- 7- Türkiye Ulaşım İşçileri Federasyonu
- 8- İzmir İşçi Sendikaları Birliği
- 9- TOLEYİS, Otel, Lokanta İşçi Sendikaları Federasyonu
- 10- TEKSİF, Tekstil İşçileri Federasyonu.

Sendikaların kurulduğu 1946'de başlayan örgütlenme süreci, 1952 yılında bir konfederasyonun oluşumunu sağladı. Türk-İş'in kurulması aşaması öncesi dönemin belirleyici konularını böyle özetleyebiliriz.

Dünyadaki uluslararası sendikal merkezler Türkiye sendikalarıyla ilişkiye geçmeden önce, ülkede bir konfederasyon kurma girişimleri olduğunun altını çizmek gerekiyor. 1950 yılından itibaren başlayan iç dinamiğe bağlı bu yöndeki somut çabalar bazı tarihçiler tarafından gözardı edilmekte ve Türk-İş'in kurulmasını, sadece dış faktöre, özellikle ABD'ye bağla-

14 SÜLKER, Kemal, "Türkiye'de İşçi Konfederasyonlarının Kuruluş ve Görevleri" *Sosyal Siyaset Konferansları*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yay., İstanbul, 1969, Cilt 20, sy.68.

maktadırlar. Amerikan sendikalarının bu doğuşu etkilediği bir gerçek olsa da, Türkiye’de sendikaların kendi çabalarıyla bir konfederasyon oluşturma gayretlerini göz ardı etmemek gerekir.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde, Türk-İş’in kurulmasından, grev ve toplu sözleşme hakkının kanunen kabul edilip uygulanabildiği 1963 yılına kadarki dönem üzerinde duracağız.

1. ve 5. Kongre arasındaki sürede yapılan genel kurullarda ele alınan sendikacılığın durumu, uluslararası ilişkileri ve Türk-İş’in öne çıkan örgütsel sorunlarını inceleyeceğiz. Bu yıllarda genel kurul raporlarına yansıyan, grevsiz, toplu sözleşmesiz güdümlü sendikacılıkta yaşanan sorunlara ve uluslararası sendikal ilişkilere yönelik yapılan tartışmalara bakacağız. Bu kısa araştırma özellikle Türk-İş belgelerinin gözden geçirilmesine dayanacaktır.